

development of demographic safety are certain. External and internal factors that influence on forming of steady development of demographic safety are certain. The terms of providing of steady development of demographic safety are set.

Key words: *steady development, demographic safety, death rate of population, aging of population, interests of the state.*

УДК 330.324

Яворська Ж.Б., к.е.н., доцент Європейського університету

ПОРІВНЯЛЬНІ РИСИ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ І РИНКОВОЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Продукти праці за будь-якої економічної системи реалізуються через сферу товарного обертання. Тому ставиться завдання вдосконалення відносин обміну. Сфера обігу товарів та послуг утворює планомерно функціонуючий ринок. Найпершою умовою існування ринку є повна свобода виробників, відсутність монополії і конкуренція між ними. Форму ринкового регулювання, засновану на співвідношенні попиту і пропозиції може використовувати і капіталістична і соціалістична системи. Ставиться завдання перетворення ринку разом з державним регулюванням в активний господарський інструмент.

Ключові слова: *ринок, перехідний період, попит та пропозиція, ринкова розбудова, господарсько-економічні зв'язки, відносини обміну, продукти праці, сфера товарного обертання, ринковий механізм, господарський інструмент.*

Вступ. Створення сучасної держави – новий етап у житті українського народу. Він вселяє надію на майбутнє, супроводжується позитивними змінами в суспільно-економічному житті, сприяє розвитку міст, децентралізації влади, переорієнтації колишніх загальносоюзних зв'язків на внутрішньодержавні й міждержавні. При цьому ставиться завдання підвищити надійність господарсько-економічних зв'язків, досягнення динамічної відповідності між попитом та пропозицією, прискорення оборотності оборотних засобів. Відмова від командно-адміністративних методів централізованого керівництва господарством, розширення прав і можливостей місцевих органів влади вимагають принципових змін.

Аналіз основних досліджень. Цією проблемою займалися і продовжують займатися відомі російські та українські вчені – Л.І. Абалкін, В.В. Леонтьєв, С.М. Злупко, С.В. Мочерний, В.Д. Базилевич, Г.І. Башнянин, Л.А. Швайка та ін. Зокрема, Швайка Л.А. вказує на те, світова економічна наука виробила три способи регулювання ринку: ринкове саморегулювання, тотальне і часткове регулювання економіки. В останні роки з'явилися альтернативні концепції державного впливу на економіку. Найефективнішою визнано класичну ринкову економіку, яка характеризується механізмом ринкового саморегулювання. Він функціонує на основі взаємодії ринкової ціни, співвідношення попиту та пропозиції, а також конкуренції. Економіка народного господарства при цьому регулюється «незримою рукою» і спрямовується до кращого результату, збалансування інтересів товаровиробників і держави [1, с. 32].

Мета, завдання роботи, матеріал і методи. Для правильного проведення змін, створення дієвої стратегії розвитку необхідно провести порівняльний аналіз соціалістичної та ринкової систем, оцінити їх переваги та вказати на недоліки. Це і є метою

даного дослідження. Завданням дослідження є встановлення причин затримки передіданого періоду у справі ринкової розбудови.

Результати дослідження. Продукти праці в адміністративно-командній системі, перш ніж потрапити з виробництва у споживання, реалізуються через сферу товарного обертання. Вони проходять стадію обміну у відтворювальному процесі. В акті обміну відображаються відносини безпосередньо через ринок товарів та послуг. Саме на фазі обміну відтворювального процесу встановлюється те, що категорія вартості товарів в адміністративно-командній системі зовсім не є якимось організаційно-обліковим інструментом, а виступає одним з найважливіших елементів системи виробничих відносин.

Тому ставиться завдання про необхідність радикального вдосконалення відносин обміну. Належить підвищити надійність господарських зв'язків, досягти динамічної відповідності між попитом та пропозицією, прискорити оборотність оборотних засобів.

Сфера обігу товарів та послуг утворює при командно-адміністративній системі планомірно функціонуючий ринок. Він ділиться на внутрішній і зовнішній, які тісно пов'язані між собою і постійно взаємодіють.

Ринок як економічна категорія, включає в себе всю сукупність соціально-економічних відносин продавців товарів і їх покупців. Він забезпечує відносини виробників та споживачів, будучи органічною складовою частиною цілісної системи функціонування єдиного ринкового комплексу.

Кількісна визначеність ринку представляє собою сукупність всіх актів купівлі – продажу засобів виробництва і предметів споживання. В неї включені державні матеріальні резерви, виконуючі важливу роль у маневруванні ресурсами, подолання виникаючих часткових диспропорцій у суспільному відтворенні і в «розширенні вузьких місць». Крім того, часто продукцію підприємства випускають для своїх внутрішньогосподарських потреб. Вона поступає у виробниче споживання, обмінюючи продукт обміну на готовий еквівалент. В міру розширення масштабів виробництва, поглиблення суспільного розподілу праці, підвищення рівня якості виробництва ємкість ринку росте [2, с.15-29].

Функціонування ринкового механізму ґрунтується на таких економічних категоріях, як ринкове ціноутворення, попит та пропозиція. Співвідношення попиту та пропозиції як по окремих товарах, так і по товарній масі в цілому за певних умов реалізації характеризують кон'юнктуру ринку.

Якщо порівнювати капіталістичний та соціалістичний ринок, то першому притаманна рівновага між попитом та пропозицією. Реклама підвищує компетентність покупців всіх типів ринку. Вона не приписує товару не існуючу в ньому вартість. На основі принципу правдивості інформації здійснюється координація рекламної діяльності в усіх країнах світу.

Питання про ринки в соціально-економічній системі є на сьогоднішній день дуже прибутковим. Є ряд провідних економістів-теоретиків, які приймають і відкидають концепцію ринкової економіки. В умовах капіталістичного способу виробництва ринок є основним регулятором економіки капіталістичних країн. Ні один виробник не буде випускати продукцію, яка не користується попитом серед покупців і не приносить прибутку [3, с.4-12].

Найпершою умовою існування ринку є повна свобода виробників, відсутність монополії і конкуренція між ними. Наслідком даних умов є насичення ринку. Останнім часом у західному менеджменті з'явилась нова філософія підприємництва, засно-

вана на системі маркетингу. Маркетинг – економічна діяльність, що полягає у просуванні товарів і послуг від виробника до споживача. Маркетинг означає розробку, виробництво і збут того, на що дійсно є попит. Фірма прагне будувати всю свою діяльність не на базі можливостей виробництва, а на основі запитів споживачів.

Система маркетингу ставить виробництво товарів у функціональну залежність від запитів покупців, тобто є функцією ринку. Зміни асортименту продукції і об'єму випуску залежить від кон'юнктури ринку. Дана система спрямована в першу чергу на задоволення найрізноманітніших потреб покупців, це в свою чергу є гарантією одержання прибутку виробників даних товарів. Маркетингова система може і повинна бути застосована в кожній соціально-економічній системі. Тому що один з основних принципів соціалізму – задоволення всесторонніх запитів людей.

На сьогоднішній день на більшості підприємств країни створені підрозділи маркетингу, які допомагають підприємству переорієнтуватися на ринковий механізм ведення господарства. Повноцінна робота підприємств за даною системою можлива за умови наявності ринку. При жорсткій централізації в умовах командно-адміністративної системи, яка склалась в нашій країні у період 30-50-х рр. система маркетингу існувати не могла.

Цікавим був шлях країн соціалістичного табору. Першою серед цих країн проводила економічну реформу з метою повороту до ринкового ведення господарства – Угорщина. Керівникам угорських підприємств дозволено багато що. Але єдине, що вони не можуть собі дозволити – господарювати збитково. Підприємства поставлені в такі економічні умови, що вони просто не можуть дозволити собі задоволення випускати продукцію, яка не користується попитом, працювати «на склад».

У 1986 році в Угорській Народній Республіці було прийнято закон про банкрутство, про порядок ліквідації збиткових підприємств. Аналогічні процеси відбувалися і у Польщі, як правило, з введенням механізму управління, було дуже різке підвищення цін, що чітко видно на прикладі Угорщини і Польщі; з насиченням ринку ситуація нормалізується, ціни починають падати [4, с.28-42].

У Чехословаччині, НДР та Болгарії питання про докорінну зміну економічної системи і перехід до ринкового господарства були теж свого часу вирішені. Значно пізніше різкий поворот відбувається у Румунії, остання з країн соціологічного табору теж стала на шлях демократичних та економічних перетворень.

Позитивний досвід у питанні переходу від планового ведення господарства до ринку накопичено у Китаї. І зараз вже можна говорити про суттєві успіхи в цій країні, інноваційний вектор розвитку. Особливості економічної реформи у Китаї полягають в наступному. Розвиваючи соціалістичну планову економіку, потрібно свідомо дотримуватися і використовувати закон вартості.

Форму ринкового регулювання використовує капіталізм, розвиваючи всю товарну економіку, але вона може бути використана і в соціалістичному товарному господарстві. Соціалістична планова товарна економіка повинна бути системою, в якій об'єднані в єдине ціле план і ринок. Тут треба уявити декілька основних моментів. По-перше, соціалістична товарна економіка якісно відрізняється від капіталістичної формами власності. По-друге, необхідно поставити в основу планування товарообмін і закон вартості. По-третє, сфера дії плану і ринку охоплює все суспільство, виходячи з того варто зазначити, що механізм дії нової економіки повинен будуватися на принципі державного регулювання ринку і ринкової орієнтації підприємств.

Відносини між цими трьома ланками виглядають так: держава, використовуючи економічні, юридичні і необхідні адміністративні методи, регулює ринковий попит і пропозицію, створює відповідні економічні і соціальні умови і тим самим настановлює підприємства до правильних господарських рішень [2, с.4-12].

Питання про ринок є наріжним каменем економічної реформи. Фундаментом нової економічної моделі розвитку країни є різноманітність форм власності. Важливий елемент нового господарського механізму – ринок. Ставиться завдання перетворити його разом з державним регулюванням в активний інструмент, сприяючий ефективній діяльності учасників суспільного виробництва.

Чи означає це, що слід відмовитись від планування і від державного регулювання економіки. Звичайно, ні. Державне регулювання повинно тепер у все більшій мірі спиратися на закони і економічні методи: ціни, податки, кредити, інвестиції. Тому одними з найважливіших ринкових законопроектів є закон про єдиний податок, про податкову систему, про банки, про інвестиційну діяльність та інше. Вони повинні дати державі потужні інструменти економічного впливу на ринок, функціонуючі в умовах перехідної економіки, важливою рисою якої є дійсно пропорційний і свободний економічний розвиток [3, с. 33-38].

Виняткове значення в новій моделі господарювання буде мати система соціальних гарантій. Ринкова економіка може бути придатною в рамках існуючого рівня розвитку тільки в органічному зв'язку з глибоко продуманою і сильною політикою держави, спрямованою на підтримку і зміцнення соціальної захищеності громадян.

Перший етап становлення ринкових відносин відбувся в 1990-1992 рр. Терміни цього періоду визначаються тим, що в ньому по суті було закладено правові і нормативні основи нової економічної системи і одночасно здійснено комплекс крупних соціально-економічних заходів. Це повинно органічно поєднуватися з невідкладними заходами з оздоровлення економіки. Саме в цей час були прийняті важливі законодавчі акти:

- про власність;
- про землю;
- про місцеве самоврядування, самофінансування;
- про єдину податкову систему;
- про підприємства;
- про підприємництво.

Слід зробити все необхідне, щоб вони впевнено входили в наше економічне життя, реально впливали на нього і ефективно діяли. У конкретних заходах цього плану особливо виділяється реформа ціноутворення і введення єдиної системи оподаткування. Практика минулих років показала, що без вирішення цих двох важливих питань просування економічної реформи неможливе. З врахуванням того, що вони повинні бути доповнені питаннями антимонопольного та антиінфляційного характеру, а також питаннями соціального захисту населення. Спираючись на створені в 1990-1992 рр. передумови – а це оздоровлення фінансів, грошова реформа, реформа ціноутворення, нові принципи оподаткування, - другий етап вирішує фундаментальні задачі реформи.

У першу чергу, це масштабні зміни форм власності, розвиток на цій основі нових структур управління, в тому числі практичний вихід на активне формування ринку з одночасним налагоджуванням інструментів його регулювання. Доповненням до цьо-

го може бути погляд лауреата Нобелівської премії професора В.В.Леонтьєва на процес перебування соціалістичної економіки.

Перша і найосновніша проблема, підкреслив В.В. Леонтьєв, – це відсутність у більшості населення стимулів до праці, зацікавленості добре і якісно працювати.

Звичайно, вище керівництво або, скажімо, вчені і артисти трудяться з повною віддачею, інакше і бути не може, але основна маса людей працюють як-небудь.

Друга проблема – це відсутність економічної свободи у виробника. Виробник повинен оцінюватися за працю об'єктивно, не керівництвом, не яким-небудь відомством, а споживачем, ринком. Якщо хтось добре працює, йому дають премію, надбавку. Це, без сумніву, правильно. Але питання про премії вирішує не покупець, а хтось інший – коли справедливо, а коли і ні, і дуже часто поза зв'язком з роботою. Між тим економічний механізм повинен діяти незалежно ні від кого, створюючи зацікавленість кожного працювати тільки добре і одночасно наказувати за погану роботу.

Смішно надіятися на «стахановців», на передовиків виробництва, піднімаючи високо окремі трудові досягнення, в той час як це – справа ринку. Він повинен матеріально стимулювати кращі досягнення і автоматично ліквідувати поганих виробників, залишаючи тільки ефективних.

У ринковій економіці винагороду за успіх дає покупець, зацікавлений у якісному продукті або послугі, а не керівник. Це величезна різниця, яка зразу ж визначає розрив у продуктивності праці мінімум у 1,5 рази. Змінивши цю ситуацію, ми зразу ж досягнемо за цим показником США. Тут величезний розрив.

Для забезпечення економічної свободи і зацікавленості виробника дуже важливо вміло планувати. Плануємо ми поки що жорстко, спонтанно і невміло. Хорошу економіку, сказав В.В.Леонтьєв, можна зрівняти з вітрильником. Йому потрібно для руху дві речі – вітер у вітрила і кермо. Вітер в економіці – це зацікавленість, кермо – управління, планування. Керівники США думають обійтися одним вітром, без керма, і це не вийде. У нас же навпаки, величезне кермо і майже немає вітру, а без нього вітрильником теж не можна керувати [5, с. 8-26].

Держава повинна вміло регулювати ринок, всіляко допомагати, стимулювати ефективного виробника, а не диктувати, не заорганізовувати його. Тому що ринок проб'є собі дорогу, якщо не прямо, то побічно. Тому у нас величезний чорний ринок, корупція. А повинні бути нормальні економічні відносини, ефект від яких, якщо їх налагодити, з часом реально відчують широкі маси людей. Це і буде справжнім прогресом [2, с. 4-12].

У Китаї, наприклад, крупні зміни відбулися всього за 3 роки. Державний контроль був послаблений, і масова зацікавленість стала робити чудеса.

В Угорщині кооперативи дуже самостійні, і тому продуктивність праці у сільському господарстві цієї країни вища, ніж у Франції. В СРСР, підкреслив американський вчений, у часи НЕПу сільське господарство змогло швидко збільшити виробництво високоякісних продуктів, але місто не було готове дати в обмін техніку і промислові товари.

Вихід було знайдено у колективізації. Тепер, коли промисловість створена, місто може бути корисним селу, але село потрібно зацікавити. Треба просто дати простір приватному підприємництву, зберегти крупні державні господарства там, де це економічно обумовлено або необхідно. Почати треба з сільського господарства, потім

перейти на сферу послуг і торгівлю, створюючи і тут сектор приватного підприємництва. Це підштовхне до хорошої роботи державні підприємства, внесе елементи здорової конкуренції.

У сфері торгівлі з'явилися як супермаркети, так і дрібногуртові підприємства (кіоски, мінімаркети, приватні магазинчики). Це сприяє більшій різноманітності товарів та їх якості, різко підвищує культуру обслуговування. Зручно тримати у приватних руках маленькі вантажівки, які привозять овочі та фрукти у місто скоріше, ніж з південних областей країни.

За оцінками В.В.Леонтєва, створення сектору приватного підприємництва в нашій країні дозволило б підвищити темпи росту національного доходу до 80% в рік. Це величезний резерв. Але його використання може бути результатом глибокого і крупного політичного рішення. Зрозуміло, підкреслив В.В.Леонтєв, може виникнути ситуація, коли зарплата на приватних підприємствах виявиться вищою, ніж на державних. Нічого страшного, на його думку, в цьому немає. Державні підприємства під тиском конкуренції почнуть випускати більш різноманітну продукцію, а найголовніше, ширше проводити експерименти і відповідно, підвищувати зарплату своїм працівникам [5, с. 8-26].

В одних районах або галузях з часом будуть представлені, в основному приватні підприємства, в інших – державні. Але в будь-якому разі їх взаємодія у рамках ринкового механізму дасть більший економічний ефект перш за все з точки зору якісних результатів.

Висновки. Як видно з аналізу відомого американського економіста, ринкова економіка володіє великим потенціалом і її розвиток сприятливий в нашій країні. Але порівняно з капіталістичним ринком, ринок соціалістичної і перехідної економіки характеризується суттєвими відмінностями:

- 1) тут ринок не носить загального характеру. Природні ресурси і державні підприємства як об'єкти загальнонародної власності хоч і мають грошову оцінку, але на ринку не продаються і не купуються. Державні капіталовкладення та інші ресурси з держбюджету, які у соціалістичних умовах набувають кількісно і якісно інші масштаби порівняно з капіталістичними, також багато в чому регулюються позаринковими засобами (будівництво залізничних доріг, нових міст). Не є об'єктом купівлі – продажу при соціалізмі і робоча сила;
- 2) соціалістичний ринок планово регулює, оскільки частина товарів (визначаючих життєвий рівень населення) продається і купується на ньому за державними централізовано встановлених цінах, а попит і пропозиція у певній мірі формуються на основі системи планових завдань та їх економічних нормативів;
- 3) відсутність приватної власності і експлуатації радикально змінює його соціальну природу. У ринкові відносини вступають, головним чином соціалістичні підприємства, а товарно-грошовий обіг обслуговує рух статків, які знаходяться у суспільній діяльності.

Ринок служить важливим інструментом забезпечення планомірного процесу соціалістичного відтворення. Ринкові методи регулювання економіки включаються в єдиний механізм соціалістичного планового господарства і діють в його рамках.

Ринок забезпечує остаточне визнання суспільної значущості даного продукту праці, витраченого на його виготовлення. Ринок покликаний служити потужним інструментом зниження виробничих витрат. Головною умовою такого впливу є еко-

номічна обумовленість цін; відображення в них суспільно необхідних витрат праці, враховуючих споживчі властивості продукції. Одночасно повинна бути забезпечена гнучкість цін. Отже, ринкова економіка може бути сприйнятною у рамках соціалізму тільки в органічному зв'язку з глибоко продуманою і сильною політикою держави, спрямованою на підтримку і зміцнення соціальної захищеності громадян.

Список використаних джерел

1. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 436 с.
2. Абалкин Л.И. Перестройка: пути и проблемы: Интервью дир. Инг-та экономики АН СССР акад. Л.И.Абалкина с сов. и иностранными журналистами (сент. 1986 г. – май 1988 г.) – М.: Экономика, 1988. – 190 с.
3. Держави пострадянського простору у світовій політиці (Бібліотечка товариства «Знання». Серія «Міжнародна» № 4) / Дорошко М.С. – К., 2010. – 66 с.
4. Особенности экономической реформы. Герасимов В., Герасимова Г. Журнал «Венгрия сегодня». 1990. – С. 110.
5. Интервью В.В. Леонтьева о советской экономике в журнале «США», 1990. – С. 68.

Summary. *Comparative features of socialist and market economies .The products work by any economic system are realized through the field of commercial rotation. Therefore, the task of improving relations of exchange. Sphere of circulation of goods and services creates market functioning smoothly. The very first condition of existence of the market is complete freedom of producers, the lack of monopoly and competition between them. Form of market regulation based on supply and demand can be used and the capitalist and socialist systems. The aim is to transform the market with government regulation in active economic tool.*

Key words: *market, transition period, supply and demand, market development, household economic relations, relations of exchange, the products of labor, commodity sphere rotation, market mechanism, commercial machine tool industry.*